

Kutseõpetajad õpivad väga paljudest allikatest, kõige tõhusamaks peetakse erialakirjandust, ettevõtetes stažeerimist ning internetti.

Kutseõpetaja karjääriteed ja koolitusvajadus

Riin Hiieväli

TLÜ projektijuht, sotsioloogia magistrant

Marge Kõiva

REKK-i projektijuht, M.A.

Krista Loogma,

TLÜ haridusuuringute instituudi direktor, Ph.D.

Oktoobris 2005 käivitus Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse eestvedamisel ning Euroopa Sotsiaalfondi rahastamisel projekt "Kutseõpetajate väljaõppe ja täienduskoolituse süsteemi arendamine", mille sihtrühm olid kutseõpetajad, kutseõppeasutuste juhtivtöötajad, kõrgkoolide erialaõppejõud ning praktikajuhendajad.

Kuivõrd teadmisi kutseõpetajate haridustaustast, töös vaja minevatest oskustest ja teadmistest, õppimisvõimlustest ja -vajadustest nappis, oli projekti esimese etapi eesmärk vastavasisulise rakendusuringu läbiviimine, eelkõige selleks, et kirjeldada olemasolevat olukorda ja anda sisend valdkonnapõhistele töögruppidele, kes hakkavad kaardistama kutseõpetaja töös vajalike erialapädevuste miinimumnõudeid.

Uuringus osales üle 300 kutseõpetaja (15 õppekavarühmast ehk valdkonnast: hulgi- ja jaekaubandus; majandusarvestus ja maksundus; juhtimine ja haldus; sekretäri- ja ametnikutöö; elektroonika ja automaatika; toiduainetetöötlus ja tootmine; tekstiili, rõivaste ja jalatsite valmistamine; ehitus ja tsiviilrajatised; metsandus; kalandus; sotsiaaltöö ja nõustamine; majutamine ja toitlustamine; reisimine, turism ja vaba aja veetmine; juuksuritöö ja iluteenin-

dus; transporditeenused); 68 ettevõtte praktikajuhendajat ja 25 kutseõpetajaid koolitavat õppejõudu. Viidi läbi nii süva-intervjuud kui ka ankeetküsitlused. Artiklis antakse lühiülevaade uurimistulemustest.

Kutseõpetajate taustast

Uuringu käigus andsid vastuseid pooled tegutsevatest kutseõpetajatest. Küsitluteest 68% moodustasid naisõpetajad. Naisõpetajaid töötab n-õ traditsioonilistel meestealadel (ehitus, elektroonika ja automaatika, metsandus), kuid meesõpetajaid on "naistealadel" minimaalselt (õmblemine, sekretäritöö, juuksuritöö). Uuringus osalenud kutseõpetajate keskmine vanus on suhteliselt kõrge – 48 aastat, kutseõpetajana ollakse töötanud keskmiselt 13 aastat. Kriitiline on olukord eelkõige kalanduse ja transporditeenuste õppekavadel, kus noorte õpetajate järelkasv praktiliselt puudub.

Õpetajate koolituse raamnõuded sätestavad formaalsed tingimused kutseõpetajaks kujunemisel. Eesmärk oli uurida, milline on tegutsevate õpetajate reaalne haridus- ja töötee.

Kutseõpetajate karjääriteed

Kutseõpetajate karjääriredel on äärmiselt mitmekesine kombinatsioon erialasest õppimisest keskeri- või kõrghariduse tasandil, töökogemusest, töötamisest kutseõpetajana, pedagoogilisest koolitusest. Kõige levinumad on karjääriteed, mis vastavad kutseõpetaja kvalifikatsiooninõuetele: kõrgkooli lõpetamine, töötamine õpitud erialal ja seejärel kutseõpetajana tööle asumine. Teine levinud tee on keskerihariduse omandamine, töötamine erialal ja seejärel kutseõpetaja töö. Keskerihariduse omandamist on oma karjääriteel märkinud 53% õpetajatest, kõrghariduse õppekaval on õppinud 81% küsitluteest. Seega on

paljud kutseõpetajad omandanud nii keskeri- kui ka kõrghariduse. Valdav enamik kutseõpetajatest on läbinud õpetajakoolituse, olgu siis tasemeõppe või eri mahus kursuste näol. Õpetajakoolitust ei ole läbinud 13% (praegu läbib 10% õpetajatest). 16% kutseõpetajate karjääriritee ei vasta formaalsetele kvalifikatsiooninõuetele eelkõige seetõttu, et puudub erialane töökogemus.

Erialase hariduse ja kutseõpetaja koolituse läbinute osakaal varieerub valdkonniti – teatud õppekavariühmade puhul omab enamik õpetajaid nii erialast kui ka (kutse)pedagoogilist haridust, mõnel õppekaval töötab seevastu palju õpetajaid, kes on antud eriala õpetama n-õ sattunud. 19% õpetajatest on vahetanud ala, osa neist mitu korda. Eriala vahetamise põhjused on valdavalt olnud seotud väliste muutustega, näiteks eriala struktuuri muutused, mõne eriala õpetamise lõpetamine, õppe vähendamine jms. Üksnes viiendik eriala vahetanud kutseõpetajatest tegi seda soovist hakata õpetama uut ala.

Suurem osa kutseõpetajaid on töötanud kutseõpetajana üle viie aasta ja on üsna kutsekindlad. Karjääririteel soovitakse liikuda valdavalt horisontaalselt, eelkõige laiendades oskuste ja teadmiste profiile kutseõpetajana, hakates õpetama uusi aineid, osaledes erialakomisjonide töös jne. Vähesed kutseõpetajad on orienteeritud vertikaalsele karjäärile (tõusule ametiredelil). Nooremad õpetajad näevad suurema tõenäosusega tööalase arengu võimalusena ametijärgu tõstmist, koolisisest karjääriredelil edasi liikumist ja ettevõtlusse suundumist.

See, kuidas õpetajad näevad ideaalsid kutseõpetajaks kujunemist, vastab paljuski nende enda karjääriritee mudelile. Leitakse, et kutseõpetaja peab olema esmalt omandanud erialase keskeri- või kõrghariduse, seejärel töötanud õpitud erialal ning kutseõpetajana tööle asumise eel või sellega paralleelselt omandama ka pedagoogilise hariduse.

Kutseõpetaja koolitusvajadus

Hindamiseks kutseõpetajate koolitusvajadust, on oluline teada, milliseid oskusi ja teadmisi läheb neil oma töös vaja. Üld- ja pedagoogilistest oskustest on kutseõpetajatel enda hinnangul kõige enam vaja suhtlemisoskust, seejärel pe-

dagoogilisi pädevusi – aine/kutse edasiandmise oskust, juhendamisoskust ja sotsiaalseid oskusi. Küsiti, milliseid meetodeid nad õpilastele aine edasiandmisel kõige enam kasutavad. Ülekaalukalt levinuimad on traditsioonilised õppemeetodid: loeng (82% õpetajatest kasutab seda peamiste meetodite hulgas) ja õpilastele praktiliste ülesannete andmine (78%). Sotsiaalseid ja koostööoskusi toetavaid õppemeetodeid rakendatakse vähem.

Koolitussüsteemi arendamise seisukohalt on vajalik teadvustada, milliseid kanaleid eelistavad õpetajad õppimiseks kasutada. Selgus, et kutseõpetajad õpivad väga paljudest allikatest ja suures ulatuses mitteformaalselt. Samas peavad nad koolitusi kui ühte õppimisvormi kasulikuks (ca 75% õpetajatest). Oma erialal toimuva kohta vahetut suhtlemist eeldavad infokanalid on koolitused, kolleegid, tarnijad, ettevõtted, kutseliidud, konverentsid, õpilased. Nii õpitakse ettevõtteis toimuva kohta nii ettevõtetest otse kui ka õpilaste vahendusel. Kuigi üldiselt õpitakse paljudest allikatest, peetakse kõige tõhusamaks erialakirjandust ning ettevõtetes stažeerimist. Seega eelistatakse teadmiste täiendamise seisukohast ettevõtteid n-õ klassikalistele koolitustele. Kolmandal kohal on eelistatavate õppimiskanalite hulgas teadmiste omandamine interneti vahendusel. Internet on saanud üheks keskseks õppimisvõimaluseks ja üsna suur hulk kutseõpetajad kasutab seda eelkõige uuema erialase info saamiseks. Ka õpilastele aine edasiandmisel peetakse internetikeskkonnast tulenevaid võimalusi üsna sobivateks – 74% kutseõpetajatest pooldab e-õppe kasutamist oma erialal.

Ajendid, mis on motiveerinud kutseõpetajaid oma karjääri jooksul uusi teadmisi ja oskusi omandama, on väga mitmekesised. Peamised tegurid on seotud valdkonnas toimunud muutustega, muudatustega õpetajakoolituse nõuetes või õpetatavates ainetes, õppematerjalides ja meetodites, tööandjatelt saadav tagasiside. Ka õpilaskontingendis toimunud muutused on motiveerinud õppima.

Üldiselt suhtuvad kutseõpetajad täienduskoolitusse soosivalt – 19% hindab koolituse kasulikkust väga kõrgelt ja 48% kõrgelt. Ei ole olulist seost õpetaja

vanuse ja teadmiste/oskuste täiendamise soovi ning täienduskoolitustel osalemise vajalikkuse hinnangu vahel. Vanema põlvkonna õpetajad on sarnaselt noortega valmis õppima. Kutseõpetajad peavad oma teadmiste ja oskuste pidevat täiendamist väga oluliseks – 98% vastanutest leiab, et see on nende ameti puhul vajalik.

Oluline eesmärk koolitussüsteemi arendamisel on täienduskoolituste kättesaadavamaks muutmine. 40% kutseõpetajatest leiab, et erialakoolitused on neile piisavalt kättesaadavad, 9% väidab, et neil pole võimalik erialastel täienduskoolitustel osaleda. Pedagoogiliste ja üldoskuste omandamisega on olukord küll pisut parem – 49% leiab, et võimalusi koolitustel osaleda on piisavalt; 7%, et võimalusi üldiselt pole. See- ga tuleks keskenduda eelkõige erialakoolituste kutseõpetajatele kättesaadavamaks tegemisele. Peamised takistused koolitustel osalemise puhul on õpetajate tihedast töögraafikust tulenev ajapuudus; kursuste, eriti erialakursuste puudus; kursuste kallidus ning tasustamise probleemid. Samuti on takistuseks asendajate leidmine koolituste ajaks.

Pedagoogilistest ja üldoskuste koolitustest soovitakse läbida kõige enam psühholoogia (nii üldpsühholoogia, pedagoogilise psühholoogia kui ka suhtlemispsühholoogia) koolitusi. Samuti on suur huvi (uute) õpetamismetoodikate, andragoogika, didaktika, HEV-õppija, e-kooli ja uute infotehnoloogiliste vahendite kasutamise vastu.

Praktikajuhendajad

Uurimuse oluline sihtrühm olid ettevõtetepoolsed praktikajuhendajad. Tegemist on üldjuhul ettevõtete töötajatega, kes ettevõttesse praktikale tulnud õpilasi töökohal juhendavad. Nende roll kutseõppes on tähtis, kuid praktikajuhendajad ise ei ole oma rolli olulisust selgelt teadvustanud. Paljud praktikajuhendajad ei soovinud vastata, kuna leidsid, et juhendamisest hoolimata ei ole neil otsest sidet kutseõppega. Sellise suhtumise põhjus võib olla asjaolu, et suur osa praktikajuhendajatest on asunud juhendajaks eelkõige ametirollist tuleneva kohustuse tõttu.

Küsitlitud praktikajuhendajate puhul on suures osas tegemist ettevõttes üsna kõrget positsiooni omavate tööta-

Naisõpetajaid traditsioonilistel meestealadel on, nagu ka õpilasi, kuid meesõpetajaid töötab naistealadel vähe.

jatega – kas siis juhtide või spetsialistidega, kellele praktikantide juhendamine on üks tööfunktsioon. Praktikajuhendajatel on suhteliselt kõrge haridustase, kuid spetsiifilist juhendamis-koolitust on saanud vaid 14%. Valdavalt on praktikajuhendaja keskealine, juhendanud noori keskmiselt 3–5 aastat.

Sarnaselt kutseõpetajatega peavad praktikajuhendajad oma töös kõige olulisemaks üldoskuseks suhtlemisoskust. Kutseõpetajatest enam tähtsustavad nad juhendamis-, meeskonnatöö- ja juhtimisoskust.

Suur osa praktikajuhendajaist täiendab end iseseisvalt. Praktikajuhendajad õpivad peamiselt erialaajakirjadest, internetist, koolitustelt. Kutseõpetajatest tundub enam õpivad nad oma kolleegidelt. Üldised põhjused, mis takistavad koolitusel käimist, on sarnaselt kutseõpetajatega ajapuudus, kursuste puudus ja/või nende kõrge hind. Praktikajuhendajate puhul on aga erialakoolitus neile kättesaadavam kui pedagoogiline. Tõenäoliselt on selle põhjus nii ettevõtete vähene soov inimesi pedagoogilisele koolitusele suunata kui ka infopuudus. Kõige tõhusamaks praktikajuhen-dajale vajalike oskuste ja teadmiste

omandamise võimaluseks peetakse praktikante suunava kutseõppeasutuse pakutatavat koolitust.

Praktikajuhendajad hindavad koostööd kutseõppeasutustega küllaltki kõrgelt, kuid siiski on neil ettepanekuid edasise koostöö parandamiseks. Praktikajuhendajate ootused kutseõppeasutusele praktika heaks toimimiseks seonduvad paljude aspektidega. Oodatakse õpilaste paremat teoreetilist ettevalmistust; õpetajate aktiivsemat osalemist praktika käigus; selget infot selle kohta, millised ülesanded/nõudmised on kutseõppeasutus praktikandile praktika ajaks püstitanud; infot, mida õpilased on teoorias eelnevalt õppinud; senisest enam suhtlemisoskuse õpetamist; et praktika aeg ja seatud ülesannete maht oleks vastavuses ning kooli poolt praktikantidele seatud nõudmised vastaksid reaalsele tööelule.

Õppejõud

Kutseõpetajaid koolitavate õppejõudude küsitlemisel oli raske vastajaid leida. Paljud kutseõpetajatele loenguid luguvatest õppejõududest keeldusid vastamast põhjendusega, et nad ei määratle end kutseõpetajate koolitajana.

Õppejõud hindavad kutseõpetajate huvi koolituse suhtes mõõdukaks. Kõrgemaks hinnatakse kutseõpetajate huvi erialase täienduskoolituse, madalamaks üld- ja pedagoogilise täienduskoolituse vastu. Erialakoolitustel osalemise peamiseks takistuseks peavad õppejõud koolituste kõrget hinda ning seda, et sageli tuleb õpetajatel ise koolituste eest tasuda.

Õppejõududel küsiti, milliseid täienduskoolitusi läheb kutseõpetajatel nende hinnangul kõige enam vaja. Valdkonnaspetsiifiliste koolituste seast soovitakse õppejõudude arvates eelkõige eriala uuendustega seonduvaid – see puudutab nii uute tehnoloogiate, materjalide, tövõtete kui ka valdkonna trendide alaseid koolitusi. Üld- ja pedagoogilistest koolitustest vajavad kutseõpetajad õppejõudude arvates psühholoogia ja didaktika täienduskoolitusi. Võib öelda, et paljuski ühtib õppejõudude arvamus kutseõpetajatele vajalikest täienduskoolitustest kutseõpetajate enda arvamusega.

Praegu toimivat kutseõpetajate taseme- ja täienduskoolitust hindavad õppejõud rahuldavaks või pigem halvasti toimivaks. Tasemekoolitusega ollakse rohkem rahul kui täienduskoolitusega. Enamik õppejõude peab kutseõpetajate koolitussüsteemi parendamist vajalikuks.

Vastandlikke hinnanguid anti praeguste täienduskoolituste kursustele – ühelt poolt märgiti, et sarnase sisuga koolitusi on liiga palju ja see hajutab ressursi, teisalt sooviti suuremat hulka kursusi, kus õpetajad saaksid osaleda.

Projekti “Kutseõpetajate väljaõppe ja täienduskoolituse süsteemi arendamine” esimese etapina TLÜ haridusuuringute instituudi läbi viidud vastavasisuline rakendusuuring on andnud adekvaatse pildi kutseõppega seotud spetsialistide haridustaustast, pädevustest ja täienduskoolituse vajadustest ning toetab kutseõpetajate koolitussüsteemi põhimõtete arendamist. Projekti tegevustest saab ülevaate REKK-i kodulehelt (www.ekk.edu.ee), samas on võimalik lugeda täispikkuses uuringuaruannet.